

ІННОВАЦІЙНІ ПІДХОДИ ДО ПРОЕКТУВАННЯ НАВЧАЛЬНИХ ПРОГРАМ У ВИЩІЙ ОСВІТІ ПОЛЬЩІ

Після прийняття нової редакції Закону «Про вищу освіту» польські освітяни почали активно обговорювати різні питання, пов'язані зі змістом вищої освіти, головним серед яких було проектування навчальних планів та програм у контексті функціонування Національної рамки кваліфікацій. Так, 22-23 жовтня 2009 року у Варшаві був проведений семінар «Компетенції для майбутнього», присвячений питанням взаємозв'язку системи підготовки фахівців та ринку праці, а також впливу компетенцій на шанси працевлаштування випускників польських навчальних закладів. Особливо цікавим для освітян було питання, пов'язане з інноваційними підходами до змісту освіти в час, коли ринок праці змінюється настільки швидко, що студенти, обравши фах, котрий користується попитом, при закінченні через 4-5 років зустрічаються із ситуацією, що спеціальність, якою вони оволоділи, зникає, або вже зникла.

У межах реалізованого «Інститутом досліджень в галузі освіти» проекту «Розвиток матеріальних та інституційних умов реалізації Національної рамки кваліфікацій та Національний реєстр кваліфікацій для навчання протягом всього життя» пропонувалося одне із завдань вищої освіти – обґрунтувати результати навчання для всіх галузей знань. У ході проекту розглядалися такі питання [5]:

- стандарти та критерії акредитації з урахуванням Національної рамки кваліфікацій;
- створення внутрішніх систем забезпечення якості навчання;
- інтерпретація чітких вимог щодо суспільної компетентності;
- перевірка результатів навчання, отриманих під час неформальної освіти (наприклад, створення рапорту, що містить опис внутрішніх, закордонних та міжнародних рішень і прикладів гарної практики в цій царині).

Подібні питання стали предметом дискусій під час Болонського семінару «Завдання навчального закладу. Система забезпечення якості навчання», котрий відбувся 26 січня 2012 року у Вищій школі суспільних та технічних наук в м. Радом [14].

У зв'язку з тим, що навчальні заклади отримали автономію у створенні навчальних планів та програм, Міністерство науки і вищої освіти Польщі (далі МНВО) спрямувало свою діяльність на допомогу освітянам при розв'язанні цього завдання. Створена у 2012 році міністерська програма під назвою «Допомога консультантів у створенні навчальної програми» відкрила можливість індивідуальної консультації щодо авторських освітніх програм, підготовлених на основі Національної кваліфікаційної рамки та нової редакції Закону «Про вищу освіту». У зв'язку з цим в усі навчальні заклади Польщі були розіслані листи міністра освіти, в яких зазначалося, що завдання експертів полягатиме в аналізі представлених проєктів, коментарях, у визначенні шляхів усунення помилок, якщо вони є. Також міністр наголосила, що експертний аналіз має носити рекомендаційний характер і жодним чином не може змінювати або доповнювати навчальну програму, що є компетенцією Польської Акредитаційної Комісії [9].

Відомий польський науковець, експерт болонського процесу, доктор габлітований Т. Сариуш-Вольський (Tomasz Saryusz-Wolski), під час болонського семінару «Запровадження навчальних програм, опрацьованих на основі Державних рамок кваліфікацій для вищої освіти», який відбувся 11 грудня 2012 року у Познані (Університет імені Адама Міцкевича), порушував питання інструментів, необхідних для проектування навчальних програм, розроблених відповідно до цілей національної рамки кваліфікацій вищої освіти [13].

Експерт виділив два базових підходи до проектування навчальних програм, що існують у вищій освіті Польщі: традиційний і інноваційний. Порівняно з традиційним, розроблення програм за новим підходом сьогодні стало чинником великих змін у змісті вищої освіти Польщі (див. табл. 1).

Навчальні заклади розпочали процес перебудови навчальних програм, які базуються на результатах навчання, котрий передбачає запровадження нової концепції навчання, де результати є віссю побудови всієї навчальної системи, враховуючи нові вимоги до організації навчального процесу для окремого напряму та рівня, а також пов'язану з ними документацію.

Відомі науковці Е. Бренер та Й. Нейс підкреслюють, що створення програм навчання підлягає різного виду юридичним актам, стандартам, настановам, які утворюють визначену ієрархію регулювання, починаючи від міжнародного рівня [4, с. 72].

**Традиційний і інноваційний підходи
до проектування навчальної програми**

Традиційний підхід до проектування програми	Інноваційний підхід до проектування програми
1. Вихідним матеріалом був стандарт для напряму підготовки: <ul style="list-style-type: none"> • затверджений міністром освіти; • описаний за допомогою змісту навчання. 2. Була можливість створення: <ul style="list-style-type: none"> • макронапряму; • міждисциплінарного навчання; • єдиного напряму підготовки. 	1. Навчальний заклад сам пропонує напрям підготовки, а також опрацьовує і затверджує результати навчання для програми: <ul style="list-style-type: none"> • рішення приймає сенат навчального закладу у формі ухвали; • рішення є остаточним, якщо навчальний заклад має певні академічні повноваження; • якщо ж навчальний заклад не має таких повноважень, то остаточне рішення приймає міністр освіти.

Такий взаємозв'язок організаційних рівнів вказує на те, що при створенні навчальної програми необхідними є ідентифікація та використання документів, узгоджених на міжнародному, європейському, державному та інституційному рівнях (див. рис. 1).

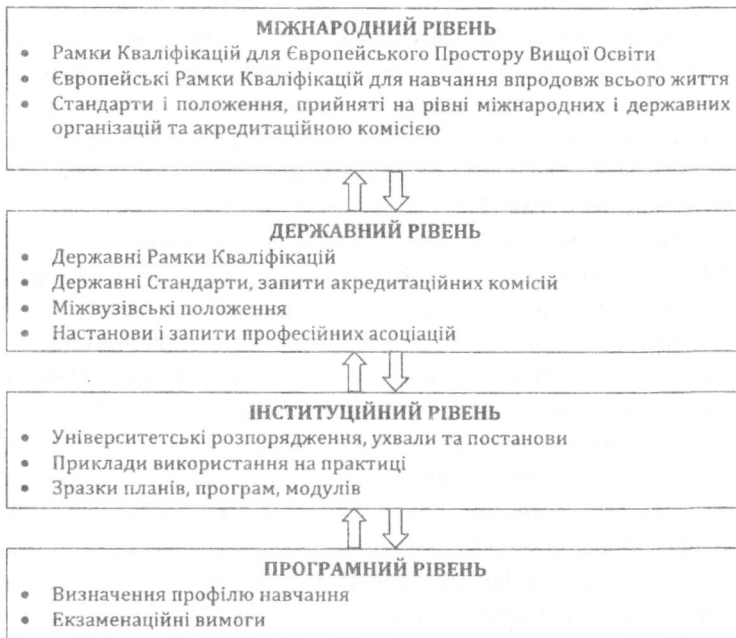

Рис. 1. Взаємозв'язок організаційних рівнів створення програми навчання

При проектуванні навчальної програми важливим моментом є дотримання таких п'яти взаємозалежних циклів: визначення, планування та встановлення вимог, проектування, імплементація, тестування та оцінювання (див. рис. 2) [14].

Рис. 2. Цикл проектування програми навчання

Перший етап характеризується визначенням потреб ВНЗ, пов'язаних із плануванням навчальної програми, а також попереднім визначенням цілей і результатів навчання. Етап планування та окреслення вимог передбачає визначення рівня та профілю навчання, на яких здійснюватиметься реалізація навчальної програми; перелік національних і міжнародних проектів, спрямованих на визначення результатів навчання для напряму підготовки, в межах якого буде створена програма.

Третій етап містить розроблення чіткого опису результатів навчання для таких категорій як знання, навички та компетенції.

Цей етап характеризується опрацюванням змісту окремих модулів, тем, визначенням типів занять, методів навчання та навчального навантаження. Наступний етап – імплементація – передбачає підготовку детального опису модулів, а також виконання необхідної адміністративної роботи, пов'язаної із затвердженням навчальної програми, що вимагається навчальним закладом.

І, нарешті, останній етап передбачає такі кроки:

- при проектуванні навчальної програми – перевірку відповідності програми усім рекомендаціям, визначеним ВНЗ, основною серед яких є забезпечення досягнення результатів навчання;

- при реалізації навчальної програми – проведення внутрішнього оцінювання навчальної програми на кінець першого циклу навчання, а також циклічне повторення цього оцінювання;

- зовнішню оцінку (акредитацію) програми навчання;
- участь зацікавлених сторін в оцінюванні програми;
- перевірку на відповідність між встановленими та реальними компетенціями, яких мають набути студенти.

Рішення про те, в який спосіб відбуватиметься процес проектування навчальної програми, приймається на рівні навчального закладу (керівників цього процесу визначає ректор ВНЗ), а вимоги і вказівки щодо проектування є компетенцією таких установ як Міністерство науки та вищої освіти, Головна Рада вищої освіти, Польська акредитаційна комісія та ін.

При проектуванні навчальної програми багато повноважень надається навчальному закладу, адже сенат ВНЗ у формі ухвали визначає режим і графік робіт, пропонує певні рекомендації та робить висновки щодо підготовки проекту програми, а також затверджує результати навчання. Рада факультету затверджує навчальну програму для певного напрямку підготовки, рівня та профілю, враховуючи форму навчання. Але все це має відбуватися за погодженням міністра науки [3].

Зауважимо, що одним із основних елементів процесу проектування програми навчання є підготовка *документації*, яка дає змогу проводити всебічну оцінку програми, а саме:

- виконувати комплексну оцінку навчальної програми, на основі якої рада факультету, сенат, а також міністр освіти (на підставі висновку Польської Акредитаційної Комісії) приймають рішення про затвердження програми навчання, а це, в свою чергу, дає право на введення програми у навчальний процес;
- робити перевірку відповідності програми згідно з умовами, визначеними на рівні закону, розпоряджень ВНЗ і т. д.;
- перевіряти процес реалізації програми, а також роботу відділу, який представляє проект програми.

Документація теж є основою для:

- реалізації програми;
- функціонування та вдосконалення внутрішньої системи забезпечення якості навчання;
- розвитку інформаційних матеріалів;
- функціонування інформаційної системи дидактичного процесу в поєднанні з документацією програми навчання;
- оцінювання навчальної програми під час акредитації.

Документація, укладена для програми, є корисною при розробці інформаційних та інформаційно-реklamних матеріалів, призначених для абітурієнтів, студентів і викладачів. Публікація актуальної, неупередженої та об'єктивної інформації на тему пропонованих програм навчання розглядається як один з найважливіших критеріїв у системі забезпечення якості навчання в Європейському просторі вищої освіти [15]. Спроби ВНЗ обмежити доступ до інформації, що стосується прогнозованих результатів навчання та методів їх верифікації, планів навчання, змісту проведення практичних занять (наприклад, під приводом охорони інтелектуальної власності) не мають ніякого обґрунтування, особливо в ситуації, коли відомі зарубіжні університети в повному обсязі відкривають доступ до освітніх матеріалів. Відповідно укладена документація є основою розроблення і необхідною умовою функціонування інформаційних систем, які допомагають керувати дидактичним процесом у ВНЗ.

Вважаємо за потрібне виокремити та описати основні елементи, з яких має складатися навчальна програма, а саме:

1. Загальна характеристика навчальної програми (назва напрямку, рівень програми, профіль навчання, форма навчання, професійний титул випускника).
2. Опис запланованих результатів навчання.
3. Опис програми навчання: перелік модулів; навчальний план; способи верифікації досягнених результатів навчання.
4. Умови та методи навчання.
5. Опис внутрішньої системи забезпечення якості (див. рис. 3) [7].

Складові навчальної програми				
Загальна характеристика навчальної програми	Опис запланованих результатів навчання	Опис програми навчання	Умови та методи навчання	Опис внутрішньої системи забезпечення якості навчання

Рис. 3. Складові навчальної програми для певного напрямку підготовки за визначеним рівнем та профілем

Вивчення польського досвіду з досліджуваної проблеми дозволяє констатувати, що загальна характеристика навчальної програми має містити таку *основну* інформацію:

- назва напрямку підготовки;
- рівень навчання (бакалаврат чи магістратура);
- профіль навчання (загальноакадемічний, практичний);

- форма навчання (стаціонарна, заочна);
- освітньо-кваліфікаційний рівень випускника.

Крім того, програми містять *додаткову* інформацію, що є основою для їх оцінювання, а саме:

- приналежність до однієї або декількох галузей знань (наприклад, напрям підготовки «педагогіка» належить до гуманітарних та суспільних наук);
- зв'язок навчальної програми з місією та програмою розвитку навчального закладу;
- зазначення галузі знань та дисциплін, до яких належать результати навчання;
- загальні цілі навчання;
- можливість працевлаштування (типіві робочі місця, якщо можна їх вказати) і продовження навчання;
- очікувані компетенції (особливо під час навчання в магістратурі);
- визначення відмінностей у порівнянні з іншими програмами навчання, з подібними цілями та результатами навчання;
- принцип рекрутування.

Стосовно *назви напрямку підготовки*, варто підкреслити, що нові юридичні регулювання дають ВНЗ значну свободу у сфері утворення напрямів навчання, зокрема, визначення їх тематики та назв. Однак, приймаючи такі рішення, варто звернути увагу на те, аби назва напрямку (а також і назва спеціальності) була адекватна до змісту навчальної програми, а особливо передбачала результати навчання [10]. Оцінка адекватності має відбуватися через використання міжнародних візрців (наприклад, QAA Quality Assurance Agency – Агенція з забезпечення якості). Істотна розбіжність у цій сфері може бути достатнім аргументом, щоб відхилити проект програми навчання на рівні ВНЗ або отримати негативну оцінку акредитаційної комісії.

Розв'язання проблеми профілізації навчання є одним з найважчих завдань, пов'язаних із кваліфікаційними рамками для вищої освіти в Польщі. Сьогодні питання профілів навчання (пригадаємо, що їх є два в польській вищій освіті: загальноакадемічний та практичний) є новими для польських педагогів, а отже потребують детального вивчення. З цього приводу науковці зазначають, що прийняття рішення про введення практичного профілю може виявитися складним для організації належної практики в університеті.

Однак профілізація навчання вимагає урахування таких моментів:

– можливим є забезпечення навчання як практичного, так і загальноакадемічного профілів. Це мають бути дві окремі навчальні програми з різним набором результатів навчання (результати повинні бути погоджені з окресленими у розпорядженні про Національні рамки кваліфікацій описами результатів навчання для відповідних галузей навчання, різними для обох профілів);

– на рівні напрямів підготовки опис результатів навчання для практичного профілю є «ширшим» (розглядається більш конкретно), ніж опис результатів для загальноакадемічного профілю (хоча деякі питання розглядаються не так глибоко). Це означає, що навчальна програма напряму підготовки, який належить до обох профілів, може містити навчальні модулі як загальноакадемічного, так і практичного профілів.

У вищому навчальному закладі навчальна програма практичного профілю може бути реалізована як свого роду «накладка» на програму загальноакадемічного профілю. У випадку, коли ВНЗ спрямований на професійне навчання, програма для практичного профілю може бути організована інакше, ніж програма для загальноакадемічного профілю і, таким чином, може бути краще пристосована до потреб і можливостей студентів.

Різною також може бути і форма опрацювання окремих модулів (предметів) для обох профілів, навіть якщо результати навчання однакові. Наприклад, традиційні форми занять – лекції і семінари, можуть бути замінені більш практичними формами, такими як проєктні заняття.

Щодо приналежності до однієї або декількох галузей освіти, варто зазначити, що майже в усіх можливих програмах використовуються елементи знання, які можуть бути віднесені до декількох галузей. Наприклад, випускник технічних студій повинен мати знання в галузі точних наук (математика, фізика), а також суспільних наук (економіка, менеджмент, право). Такий зв'язок є очевидним і був урахований при визначенні результатів навчання для восьми окремих галузей освіти. Спосіб опису приналежності напряму навчання до відповідної галузі повинен відображати «важливість» цієї галузі.

Наступний – найважливіший елемент проєктування навчальної програми – визначення *результатів навчання*, котрі описують, що має знати, розуміти чи вміти робити студент-випускник [17].

Використання результатів навчання робить цілі навчальних програм більш чіткими, легкозрозумілими для студентів, роботодавців та інших зацікавлених сторін. Вони полегшують порівнянність кваліфікацій та сприяють визнанню навчальних досягнень.

Вже згадуваний нами науковець Т. Сариуш-Вольський зазначає, що результати навчання завжди були, є і будуть, але сьогодні вони перебувають у центрі уваги. Система освіти, заснована на результатах навчання, передбачає визначення результатів навчання студента, підпорядкування цілого навчального процесу цим результатам, а також перехід від «навчання» до «учіння» [12].

У польській освіті розрізняють два типи результатів навчання:

– загальні компетенції (універсальні вміння) – навички аналізу та синтезу, поінформованість про європейський та міжнародний вимір, навички самоосвіти, співпраця та комунікативні навички, наполегливість, лідерство, організаційні навички тощо;

– предметні компетенції (теоретичні, практичні та експериментальні знання) [17].

Під час формулювання результатів навчання ВНЗ враховує:

1. Зразкові результати навчання для даного та близьких напрямів.
2. Рекомендації професійного середовища.
3. Рішення на рівні навчального закладу. Тут розуміємо такі ініціативи навчального закладу як окреслення (у формі ухвали сенату) загальних результатів навчання для груп напрямів підготовки або для окремих напрямів, за якими ведеться навчання у ВНЗ.

4. Думки працедавців, студентів, регіональної влади. Тут маємо на увазі активну участь у процесі визначення результатів навчання представників регіональної влади, працедавців, студентства. Варто відзначити, що думка всіх зацікавлених осіб важлива на етапі визначення результатів навчання, коли, по суті, вже створена концепція (бачення) навчальної програми.

5. Приклади вдалих практик інших ВНЗ.
6. Наявні ресурси для реалізації програми.
7. Вимоги та рекомендації акредитаційної комісії.
8. Вимоги та рекомендації професійних асоціацій та спілок (див. рис. 4) [16].

Рис. 4. Фактори, що впливають на процес визначення результатів навчання для навчальної програми

Приклади результатів навчання для восьми окремих галузей знань, визначені в Державних рамках кваліфікації, розроблялися експертними групами з січня по квітень 2011 року. Проте варто наголосити, що стандарт опису результатів навчання не є універсальним, а слугує як приклад для пошуку та розв'язання власних концепцій розробки.

Структурний аналіз документації польських вишів дозволив дійти висновку, що при проектуванні навчальної програми важливе місце посідають такі *рівні опису результатів навчання*:

- галузь освіти (в польській освіті визначено вісім галузей: гуманітарні, суспільні, точні, природничі, технічні, медичні, мистецькі науки; здоров'я та фізична культура; сільське господарство, лісництво, ветеринарія);
- напрям, спеціальність;
- модуль (навчальна дисципліна).

У документах, що характеризують опис результатів навчання, зустрічаємо такі поняття як «результати навчання для напрямку підготовки» (efekty kierunkowe), «галузеві результати навчання» (efekty obszarowe) та «результати навчання для модуля» (efekty modulowe). Всі результати навчання мають систему кодування, а саме: на рівні галузі освіти: Г1А_302 (Г – код галузі освіти, 1 – рівень програми, А – профіль програми, 3 – вид РН, 02 – порядковий номер РН); на рівні напрямку/спеціальності: Н_У04 (Н – код напрямку/спеціальності, У – вид РН, 04 – порядковий номер РН).

Результати навчання для напрямку підготовки повинні бути «тлумаченням» результатів навчання для певної галузі знань (сформульовані в універсальний спосіб таким чином, аби могли належати до будь-якого напрямку в цій галузі). Спосіб такого «тлумачення» залежить від освітньо-кваліфікаційного рівня, для якого визначаються результати. Співвідношення між результатами навчання за напрямком (результатами, окресленими для конкретного напрямку підготовки) та результатами для галузі чи галузей знань, підпорядкованих тому напрямку, може бути представлено у вигляді таблиці (див. табл. 2).

Таблиця 2

Співвідношення між результатами навчання за напрямком та результатами навчання для певної галузі знань

Назва напрямку підготовки: Рівень підготовки: Профіль навчання:		
Код	Результати навчання (РН) напрямку підготовки	Код (результати навчання, далі РН) галузі освіти
Знання (З)		
Н_301	Володіє знаннями в ...	Г1А_304
Н_302	Знає і розуміє
...
Уміння (У)		
Н_У01	Здатний ...	Г1А_У07
Н_У02	Володіє уміннями...	...
...
Суспільні компетенції (С)		
Н_С01	Усвідомлює важливість...	Г1А_С02
Н_С02	Показує готовність...	...
...

Перша колонка: літера «Н» вказує на те, що це результати навчання напряму підготовки, а не галузеві результати. Знак «_» служить для підкреслення. Одна з літер «З», «У» чи «С» вказує на категорію результатів: «З» – знання, «У» – уміння, «С» – суспільні компетенції. Номер результату в цій категорії записаний двома цифрами (цифрам від 1–9 передує 0). Наприклад, Н_С02 є кодом результату в категорії «суспільні компетенції», який був поміщений другим у списку результатів у цій категорії. Віднесення до результатів навчання галузі (галузей) освіти визначає зв'язок між результатами напряму та галузевими результатами, підпорядкованими цьому напряму.

У *другій колонці* пропонується вербальний опис результатів навчання, який здійснюється двома способами:

– перший спосіб опису типу «студент володіє знаннями в ...», «студент знає і розуміє...», «студент володіє уміннями...», що дозволяє окреслити програмний зміст, який відповідає результатам навчання, однак не вказує на рівень поглиблення знань для опанування відповідних умінь;

– другий спосіб – використання дієслів, котрі описують діяльність студентів під час навчання. Тут вказується, в який спосіб студент повинен демонструвати досягнення результату: «Студент може замінити...», «Студент може пояснити».

Третя колонка – віднесення до галузевих результатів навчання. Тут представлені коди результатів (галузевих) навчання для восьми галузей освіти (відповідно до Розпорядження про Державні рамки кваліфікацій). Опис складається з літер, які окреслюють назву галузі навчання:

«Г» – галузь навчання, що відповідає гуманітарним наукам;

«С» – галузь навчання, що відповідає суспільним наукам;

«Ч» – галузь навчання, що відповідає точним наукам;

«П» – галузь навчання, що відповідає природничим наукам;

«Т» – галузь навчання, що відповідає технічним наукам;

«З» – галузь навчання, що відповідає медичним наукам та наукам про здоров'я і фізичну культуру;

«Л» – галузь навчання, що відповідає наукам сільського господарства, лісництва, ветеринарії;

«М» – галузь навчання, що відповідає мистецьким наукам.

Цифра 1 або 2 окреслює рівень навчання: 1 – кваліфікація першого ступеня, 2 – кваліфікація другого ступеня. Літери «А» та «П» окреслюють профіль навчання: «А» – загальноакадемічний, «П» – практичний. Одна з літер «З», «У» чи «С» вказує на категорію результатів: «З» – знання, «У» –

уміння, «С» – суспільні компетенції. Номер результату даної категорії записаний двома цифрами (цифрам від 1-9 передуює 0).

При визначенні результатів навчання велике значення має концепція SMART, згідно з якою всі результати мають містити кожен критерій цієї класифікації: конкретність, вимірність, доцільність, реалістичність, обмеженість у часі (див. табл. 3).

Таблиця 3

Критерії концепції SMART

Критерії концепції	Характеристика критеріїв
«S» specific – результати навчання чіткі, детально описані	результати навчання повинні бути докладно описані, містити чітку інформацію про те, які знання та навички повинні отримати студенти в кінці вивчення модуля (предмета)
«M» measurable – результати вимірні	для кожного з визначених результатів повинні бути чітко окреслені критерії оцінки, а саме як і в який спосіб їх було досягнуто
«A» acceptable/accurate – результати доцільні	результати навчання для предмета повинні бути віднесені до результатів всієї програми навчання, до галузевих результатів, а також до рівнів Національної рамки кваліфікацій
«R» realistic – результати реалістичні	досягаються лише після повного опрацювання певного предмета
«T» time-scaled – результати обмежені в часі	досягнення визначених результатів навчання здійснюється під час відведеного для реалізації цього предмету часу. Викладач повинен реально оцінити навантаження студента, необхідне для досягнення кожного результату і на цій основі оцінити ймовірність їх досягнення в межах кількості кредитів, які надаються кожному предмету

Отже, формулюючи результати навчання, польські освітяни використовують такі рекомендації та практичні поради, котрі стосуються:

1. Реальної можливості оволодіння студентами запланованих результатів навчання. При цьому необхідно пам'ятати, що для отримання відповідних кваліфікацій студент зобов'язаний засвоїти усі результати навчання, які не повинні базуватися на амбіціях викладачів та орієнтуватися на найслабшого студента. Можливість оволодіння студентами запланованими результатами навчання повинна бути обґрунтована.

2. Ступеня деталізації опису результатів навчання. Занадто велика деталізація обмежує свободу викладачів, створює нечитабельність, занадто велику розмірність документації (матриця). Занадто мала

деталізація робить опис неконкретним, модулі можуть бути мало пов'язаними між собою, втрачається цілісність програми. Рекомендована кількість результатів навчання для програми першого циклу – 45–60 позицій. ЄКТС рекомендує не більше 6–8 результатів навчання для кожного модуля, польські рекомендації – 4–8.

3. Пропорцій результатів навчання в різних категоріях. Одна із основних цілей реформи змісту навчальних програм полягає в тому, що вони повинні стати «міцно насиченими» умінями та суспільними компетентностями, на відміну від донині існуючої практики, де домінували знання.

4. Особливих проблем, пов'язаних із формулюванням результатів навчання в категорії суспільних компетентностей. Зазначені компетентності формуються не лише через зміст освіти, але й через технології викладання та навчання, а також через залучення студентів до активних суспільних діянь (з відповідним формальним врахуванням результатів).

Окрім того, існує три способи опису результатів навчання: традиційний, описовий і таксономічний. *Таксономія* – (від грецьк. *Taxis* – розташування, лад, порядок, і *nomos* – закон) – теорія класифікації й систематизації складноорганізованих галузей діяльності, що мають ієрархічну будову. Науці відомі таксономії Б. Блума (1984), Б. Немерка (1999) та Л. Андерсона (2002).

У Польських рамках кваліфікацій використовується таксономія результатів навчання Б. Блума, модернізована Л. Андерсоном. Вона містить три домени: когнітивний (стосується знань), психомоторний (стосується вмінь) та афективний (стосується компетенцій) [11]. До результатів першої, тобто когнітивної групи, входять такі домени, які передбачають запам'ятовування і відтворення вивченого матеріалу, а також розв'язання різного роду проблем. Результати навчання у когнітивній сфері можуть бути виражені через такі елементи засвоєння (їх ще називають елементами таксономії Блума), як знання, розуміння, застосування, аналіз, синтез і оцінка. Другу групу становлять результати формування емоційно-особистісного ставлення до навколишнього світу. Вони виражаються через сприймання, інтереси, нахили, здібності, переживання почуттів, формування відношень, їхнє осмислення і вияв у діяльності. До другої групи відносимо такі елементи: сприйняття, підготовка, відтворення, виконання, діяльність, синтез. Результати

третьої групи містять ті чи інші види моторної (рухливої) маніпулятивної діяльності нервово-м'язової координації. Це навички письма, мовні, фізичні та трудові навички. Елементами третьої групи є: відповідальність, оцінка, організація, характеристика [2].

При визначенні результатів навчання для конкретного напрямку педагогічної підготовки можна також використовувати результати, отримані в межах реалізації міжнародних проектів та різноманітних угод між навчальними закладами. Прикладом таких міжнародних проектів для Польщі є фінансований Європейською комісією (програма Сократес) проект Тюнінг (Налаштування освітніх структур в Європі Tuning Educational Structures in Europe) [17]. Аналогічні заходи проводяться міжнародними групами та тематичними мережами (деякі з них продовжили започатковану роботу програми Тюнінг). Однією з найбільш активних мереж такого типу вважається «Європейська хімія, хімічна технологія та освітня мережа» «European Chemistry and Chemical Engineering and Education Network» [6], яка опрацювала опис результатів навчання для першого та другого циклів навчання в галузі хімії, а навчальний заклад, який впроваджував навчальну програму, оснований на тих результатах, надавав випускникам кваліфікації в галузі хімії для євробакалаврів та євромагістрів. У межах іншого проекту такого ж типу «Поліфонія» опрацьовано результати навчання для двоступеневого музичного навчання [8]. У результаті заходів, що відбувалися у межах європейських проектів типу Тюнінг, а також тематичних мереж є опис результатів навчання для більш ніж 30 напрямів підготовки [1, с. 87].

Наступний компонент програми підготовки, визначений нами як *опис навчальної програми*, містить характеристику таких елементів:

- *загальних*: кількість кредитів ECTS, необхідних для отримання професійних кваліфікацій, визначених у навчальній програмі, а також кількість семестрів;
- *основних*: навчальні модулі та їх змістова частина;
- *кількісних показників*, які характеризують програму підготовки, а саме: загальна кількість кредитів ECTS для вивчення лекційного курсу дисципліни; загальна кількість кредитів ECTS для самостійної роботи; загальна кількість кредитів ECTS для практичних занять, в тому числі лабораторних та семінарських; мінімальна кількість кредитів ECTS для фізичного виховання;

– додаткових (у випадку приналежності напряму підготовки більше ніж до однієї галузі знань): відсоткова частка кількості кредитів кожної з галузей.

Вимоги, окреслені в описі навчальної програми, представлені у Розпорядженні за 2011 рік, в якому зазначаються умови проведення навчання у ВНЗ за відповідним напрямом підготовки, пропонуються способи верифікації (верифікація (від латин. *verus* – істинний) – перевірка і підтвердження істинності, достовірності матеріалів, документів) результатів навчання, загальний час та основні засади проходження практики (якщо вона передбачена програмою підготовки), а також можливість вибору студентом навчальних модулів у розмірі не меншому ніж 30 % кредитів ECTS, призначених для навчальної програми [10].

У Розпорядженні *навчальний модуль* визначається як заняття або група занять, яким відповідають очікувані результати навчання та кількість кредитів ECTS.

Згідно з термінологією, яка використовується в міжнародному середовищі, необхідно вказати на зв'язок між поняттями «модуль навчання» та «предмет». «Модуль навчання» – це, в широкому розумінні, предмет або група предметів. Модуль може бути як типовим предметом, так і «практикою» чи «підготовкою до дипломної роботи». Модулем також може бути сукупність предметів, обов'язкових для окреслення спеціальності чи спеціалізації у межах напряму підготовки. Під поняттям «*предмет*» розуміємо окремий компонент навчання або документації (додаток до диплома), що може містити різні форми (типи) занять (лекції, практичні заняття, семінари, лабораторні заняття, проектні заняття і т. д.), котрі характеризують результати навчання та кількість кредитів ECTS. Необхідною умовою зарахування предмета є досягнення (мінімально прийнятний рівень, визначений для цього курсу навчання) окреслених результатів навчання. Система, зорієнтована на студента, характеризується гнучкістю добору окремих елементів предмета.

Одним із основних інструментів віддзеркалення зв'язків між результатами навчання для програми та результатами для її структурних одиниць – предметів чи модулів, а також уможливлення «дистрибуції» результатів між ними (предметами чи модулями) є матриця результатів навчання (див. табл. 4).

**Зразок матриці результатів навчання
(зв'язок між результатами навчання та програмою навчання)**

Результати навчання для навчальної програми	Модулі програми				
	_1	_2	_3	...	_m
H_301: володіє знаннями в галузі		+			
H_302: знає та розуміє закономірності	+				
...					
H_У01: може використовувати	+		+		
H_У02: уміє аналізувати...		+			
...			+		
H_С01: розуміє важливість...				+	+
H_С02: показує готовність...		+			
...					

Символи -, ++, +++, які проілюстровані у фрагменті матриці, окреслюють ступінь, де результати навчання зв'язані з даним модулем (МК_i) і відповідають окремим результатам напряму: чим більше плюсів, тим більша «відповідність» (більш високий рівень досягнення) тих результатів. Використані у матриці символи +, ++, +++ вказують також на послідовність модулів (предметів). Для зручності читання і для полегшення інтерпретації даних, що містяться в матриці результатів навчання, замість модулів (МК₁, ..., МК_m) можна записувати назви модулів (предметів).

Можливий також ще один метод утворення матриці результатів навчання для програми, який ґрунтується на тому, що результати окремих модулів (предметів) визначаються за допомогою дієслів, які описують діяльність. У такому випадку перша колонка матриці містить результати навчання, визначені для навчального плану (набір навчальних модулів), записані за допомогою дієслів, які належать до результатів напряму, проілюстрованих у додатковій колонці (див. табл. 5).

Таблиця 5

**Матриця результатів навчання
(представлення РН за допомогою дієслів)**

Результати навчання навчальної програми напряму	Модулі програми					Відношення до РН напряму
	M_1	M_2	M_3	...	M_m	
<i>Випускник може:</i>						
Ідентифікувати і визначати...		+			++	H_301, H_303,
Формувати...	+					H_302, H_307,
...						
Розв'язувати...	++		+++			H_Y01, H_Y02, H_Y09,
Проектувати...		++				H_Y03, H_Y06
Оцінювати...					+++	H_Y04, H_Y05,
...						
Працювати в групі...		+				H_C01, H_C04,
Ефективно комунікувати з...					++	H_C02,

У другому випадку конструювання матриці набагато важче вказати віднесення до результатів навчання, записаних для програми, однак набагато легше визначити взаємозв'язок між результатами навчання для навчального плану та результатами навчання для кожного предмета.

Така форма опису дозволяє легко перевірити доцільність результатів у процесі акредитації та забезпечити їх досягнення.

Треба звернути увагу і на такі особливості матриці:

- матриця містить пустий рядок: запланований РН не засвоюється в процесі навчання за даною програмою (не відображений в жодному модулі);
- слабо заповнений рядок: засвоєння запланованого РН перебуває під загрозою (залежить лише від одного-двох модулів);
- занадто заповнений рядок: запланований РН домінує в програмі, можливо, коштом інших;
- слабо заповнена колонка: даний модуль не приносить істотного внеску в програму.

Такого типу аналіз дозволяє виявити слабкі місця в навчальній програмі, внести необхідні зміни у склад і зміст модулів.

Ще одна матриця – так звана «матриця компетенцій», дає змогу перевірити, чи гарантують типи занять, передбачені в програмі, отримання сформульованих результатів навчання (компетенцій). Також вона дає змогу розпізнавати компетенції, які зовсім не розвиваються або мають незадовільну оцінку через невластивий підбір типів занять (див. табл. 6).

Таблиця 6

Приклад «матриці компетенцій»

	Лекції	Семінари	Проекти	Практичні	Лабораторні	Дипломна робота
Знання і розуміння		+	+			+
Застосування знань	+	++	+			
Формулювання думок						
Вміння вирішувати складні завдання			++		+	
Уміння вчитися	+					+
Уміння спілкуватися		++	+	+	+	
Формування етичної відповідальності		+	+			++
Вміння працювати в команді		+	+		+	
Здатність працювати в міжнародному середовищі	+				+	+

Описуючи навчальний процес, польські викладачі дотримуються таких рекомендацій щодо *методів та технологій навчання*:

1. Лекції для великих потоків повинні поступатися заняттям у малих групах (семінарам, проектам), акцент повинен робитися на оволодінні студентами практичних навиків, на проблемно-проектно орієнтованому навчанні (*problem/project-based learning*).

2. Використовувати технології навчання, максимально зорієнтовані на ІК-технології (*e-learning*).

3. Використовувати наявні в інтернеті навчальні засоби (*open educational resources*).

4. Необхідно переглянути підходи до оцінювання обсягу роботи викладача: орієнтування на аудиторні години не відповідає сучасним умовам навчання.

Внутрішня система забезпечення контролю якості навчання повинна містити:

- а) визначення форм та мети занять;
- б) визначення способу перевірки індивідуальних результатів навчання, оцінювання студентів;
- в) визначення способу зарахування професійних практик;
- г) умови та методи ведення документації перевірки результатів навчання (індивідуальної роботи, іспитів, заліків, презентацій), а також підвищення якості навчання.

Отже, підводячи підсумок, підкреслимо, що сьогодні перед науковцями постає багато питань, пов'язаних зі змістом вищої педагогічної освіти, ключовими серед яких є проектування навчальних програм згідно з новими правилами, про які йдеться у модернізованому Законі «Про вищу освіту» (чинний з 1 жовтня 2012 року) та відповідних Розпорядженнях. Запроваджені правила містять багато нових елементів, відсутніх у донині існуючому законодавстві, пов'язаних із визначенням результатів навчання та окресленням способів їх перевірки, а також внутрішньою системою забезпечення якості навчання.

Польська рамка кваліфікацій у новому Законі представлена як основа всіх освітніх програм. Для вищої педагогічної освіти вона є методом опису та розвитку інноваційної навчальної програми, яка базується на результатах навчання. Використовуючи кваліфікаційні рамки для розроблення навчальної програми, польські освітяни, насамперед, зазначають результати навчання для всієї програми, а отже визначають те, що кожен майбутній учитель повинен знати, розуміти та вміти після закінчення навчального закладу. На основі конкретних результатів навчання визначають зміст навчальних програм, методи навчання, а також методи перевірки передбачуваних результатів.

Отже, розроблення інноваційних навчальних програм складається із таких етапів: визначення, планування та встановлення вимог, проектування, імплементація, тестування та оцінювання.

Основними елементами, з яких складається навчальна програма, є такі: загальна характеристика навчальної програми (назва напряму, рівень програми, профіль навчання, форма навчання, професійний титул випускника); опис запланованих результатів навчання; опис програми навчання: перелік модулів; навчальний план; способи верифікації досягнених результатів навчання; умови навчання, методи навчання; опис внутрішньої системи забезпечення якості.

JITEPATYPA

1. Adelman C. Matching Higher Education to «New Jobs»: What Are They Talking About? / C. Adelman // EAIR Forum. – Warszawa, 2011. – 105 s.
2. Anderson L. A taxonomy for learning, teaching and assessing: a revision of Bloom's taxonomy of educational objectives / Lorin W. Anderson, David R. Krathwohl, Benjamin Samuel Bloom // Longman, Inc. – New York, 2001. – 352 s.
3. Bałazak M. Źródła niepewności w pracy nauczyciela oraz propozycje ich eliminacji w procesie przygotowania zawodowego [Electronic resource]. – URL : <http://konferencja.z1.edu.pl/publikacje/1/387.pdf> [data dostępu: 26.07.2011].
4. Brenner E. Curricula Development based on Learning Outcomes – An Austrian Case [Electronic resource] / E. Brenner, J. Niehs. // Implementing Competence Orientation and Learning Outcomes in Higher Education / ed. by E. Canon, 2008. – S. 59–81. – URL : http://www.he-leo-project.eu/he_leo-handbook/processes_and_practices/curricula-development-based-on-learning-outcomes-2013-an-austriancase/.
5. Budowa Krajowego Systemu Kwalifikacji : materiał informacyjny / Instytut Badań Edukacyjnych. – Warszawa, 2011 (lipiec) [Electronic resource] – URL : http://biblioteka-krk.ibe.edu.pl/opac_css/doc_num.php?explnum_id=310.
6. ECTN Network [Electronic resource]. – URL : <http://ectn-assoc.cpe.fr/network/index.htm>.
7. European Teachers Towards the Knowledge Society [Electronic resource]. – URL : <http://www.itd.cnr.it/tdmagazine/PDFLIBRI/European.pdf>.
8. Kurzyński G. Studia muzyczne – dwustopniowość i efekty kształcenia. / Akademia Muzyczna we Wrocławiu. – 2009 [Electronic resource] / G. Kurzyński. – URL : http://www.edukacja.net/czwarta/_referaty/sesja_IIc/16_edukacja.pdf.
9. Minister nauki i szkolnictwa wyższego [Electronic resource]. – URL : www.nauka.gov.pl/.../8a5dd6eddac173afd679.
10. Rozporządzenie Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego z dnia 5 października 2011 r. w sprawie warunków prowadzenia studiów na określonym kierunku i poziomie kształcenia // Dziennik Ustaw. – 2011. – № 243. – Poziom 1445. – P. 14384-14388.
11. Rozporządzenie ministra edukacji narodowej i sportu z dnia 23 września 2003 r.w sprawie standardów kształcenia nauczycieli // Dziennik Ustaw. – 2003. – № 170. – Poziom 1654/1655. – P. 11696-11699.
12. Saryusz-Wolski T. Budowa programu studiów na bazie efektów kształcenia (nauki techniczne) [Electronic resource] / T. Saryusz-Wolski. – URL : http://www.nauka.gov.pl/fileadmin/user_upload/Finansowanie/fundusze_europejski_e/PO_KL/KRK/20101109/20101109_UWM_warsztat_T.Saryusz-Wolski.pdf.
13. Saryusz-Wolski T. Narzędzia niezbędne we wdrażaniu programów kształcenia opracowanych zgodnie z założeniami Krajowych Ram Kwalifikacji dla Szkolnictwa Wyższego [Electronic resource] / T. Saryusz-Wolski. – URL : http://ekspertcybolonscy.org.pl/sites/ekspertcybolonscy.org.pl/files/program_final_111212_5.pdf
14. Seminarium Bolońskie [Electronic resource]. – URL : <http://www.krasp.org.pl/pliki/75046a2471ee446bff14b36510c17afe.pdf>.
15. Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area [Electronic resource] / European Association for Quality Assurance in Higher Education, 2005. – URL : http://www.eqar.eu/fileadmin/documents/e4/050221_ENQA_report.pdf.
16. Subject Benchmark Statements, Quality Assurance Agency (UK) [Electronic resource]. – URL : <http://www.qaa.ac.uk/academicinfrastructure/benchmark/default.asp>.
17. Tuning. Harmonizacja struktur kształcenia w Europie. Wkład uczelni w Proces Boloński. Wprowadzenie do projektu / Fundacja Rozwoju Systemu Edukacji. Narodowa Agencja Programu „Uczenie się przez całe życie». – Warszawa, 2008. – 152 s.